

در سایه سارِ همایش / ۹

حماسه حسینی در گستره ادبیات تطبیقی

(نگاهی بر سروده‌های جواهری، جمیل، شهریار، حسینی)

مؤلفان:

دکتر نصرالله شالی / اصغر شهبازی

نشر مجمع ذخائر اسلامی ۱۳۹۳

با همکاری مؤسسه تاریخ علم و فرهنگ

به مناسبت اولین همایش بین المللی میراث مشترک ایران و عراق

اسفند ۱۳۹۳ ش / مارس ۲۰۱۳ م

کلیه حقوق این اثر تحت قانون کپی رایت بوده و ترجمه یا جاب تمام یا بخشی از مطالب آن و نیز درج تمام یا بخشی از آنها در ضمن بانکهای اطلاعاتی و تهیه برنامه‌های رایانه‌ای یا استفاده مطالب و تصاویر در اینترنت و دیگر ابزار و ادوات، به هر نحوی، بدون اجازه قبلی ناشر بصورت کتبی، ممنوع می‌باشد.

MAJMA AL-DAKAAIR AL-ISLAMYYAH, 2015©

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or translated in any form, by print, internet, photo print, microfilm, CDs or any other means without written permission from the publisher

در سایه‌سارِ همایش / ۹

مجمع ذخائر اسلامی - قم، ایران
باهمکاری مؤسسه تاریخ علم و فرهنگ

حماسه حسینی در گستره ادبیات تطبیقی

(نگاهی بر سروده‌های جواهری، جمیل؛ شهریار، حسینی)
مؤلفان: دکتر نصرالله شاملی و اصغر شهبازی

صفحه آرا: روح الله فرهنگ
چاپ: ظهور / صحافی: نفیس
نشر: مجمع ذخائر اسلامی - قم
نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۳ ش (۲۰۱۵ م)
شمارگان: ۵۰۰ جلد

ISBN: 978-964-988-769-2

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۹۸۸-۷۶۹-۲

ارتباط با ناشر

قم: خیابان طالقانی (آذر) - کوی ۲۳ - پلاک ۱ - مجمع ذخائر اسلامی
تلفن: ۰۹۱۲ ۲۵۲ ۴۳۳۵ - ۰۹۸ ۲۵۳ ۷۷۰ ۱۱۱۹ - دورنگار: ۰۹۸ ۲۵۳ ۷۷۱۳ ۷۴۰

نشانی پایگاه‌های اینترنتی:

www.zakhair.net

www.mzi.ir

info@zakhair.net

info@mzi.ir

قیمت: ۱۶۰۰۰ تومان/۵۲۰ دلار

فهرست مطالب

۱۱.....	مقدمه
فصل نخست حماسه حسینی در تاریخ و ادبیات	
۱۳.....	حماسه‌ی حسینی در تاریخ و ادبیات.....
۱۵.....	۱- حماسه‌ی امام حسین (علیه السلام) در یک نگاه.....
۱۶.....	۱-۱. اهداف و انگیزه‌های شکل‌گیری.....
۱۹.....	۱-۲. نتایج و دستاوردها.....
۲۰.....	۲-۱. تعریف شعر حسینی.....
۲۲.....	۱-۲-۱. مضامین و درونمایه‌های شعر حسینی.....
۲۳.....	۳-۱. تاریخچه‌ی شعر حسینی در ادبیات عربی.....
۲۳.....	۱-۳-۱. شعر حسینی از آغاز تا پایان قرن سوم.....
۲۹.....	۲-۳-۱. شعر حسینی از قرن چهارم تا پایان قرن ششم.....
۳۲.....	۳-۳-۱. شعر حسینی از قرن هفتم تا پایان قرن نهم.....
۳۵.....	۴-۳-۱. شعر حسینی از قرن دهم تا پایان قرن سیزدهم.....
۳۷.....	۵-۳-۱. شعر حسینی در دوره‌ی معاصر.....
۴۰.....	۴-۱. تاریخچه‌ی شعر حسینی در ادبیات فارسی.....
۴۲.....	۱-۴-۱. شعر حسینی از قرن چهارم تا پایان قرن نهم.....
۴۶.....	۲-۴-۱. شعر حسینی از قرن دهم تا پایان نیمه‌ی دوم قرن دوازدهم.....
۴۸.....	۳-۴-۱. شعر حسینی از نیمه‌ی دوم قرن دوازدهم تا نیمه‌ی دوم قرن چهاردهم.....
۵۱.....	۴-۴-۱. شعر حسینی در دوره‌ی معاصر.....
۵۳.....	۵-۱. نتیجه‌گیری.....

فصل دوم: مروری بر اشتراکات ادبی عراق و ایران

مروری بر اشتراکات ادبی عراق و ایران.....	۵۷
۱-۲. مقدمه.....	۵۹
۲-۲. تعریف ادبیات تطبیقی.....	۵۹
۱-۲-۲. حوزه‌های پژوهش در ادبیات تطبیقی.....	۶۰
۲-۲-۲. عاشورا در گستره‌ی ادبیات تطبیقی.....	۶۱
۳-۲. اوضاع ادبی عراق و ایران در سده‌ی اخیر.....	۶۲
۱-۳-۲. اوضاع ادبی عراق در سده‌ی اخیر.....	۶۲
۲-۳-۲. اوضاع ادبی ایران در سده‌ی اخیر.....	۶۴
۳-۳-۲. اشتراکات ادبی عراق و ایران.....	۶۷
۴-۲. نگاهی بر زندگی و شعر شاعران منتخب.....	۶۹
۱-۴-۲. زندگینامه محمد مهدی جواهری.....	۶۹
۲-۴-۲. شخصیت جواهری.....	۷۰
۳-۴-۲. شعر جواهری.....	۷۲
۲-۴-۲. زندگینامه سید محمد حسین شهریار.....	۷۵
۱-۲-۴-۲. شخصیت شهریار.....	۷۶
۲-۲-۴-۲. شعر شهریار.....	۷۶
۳-۴-۲. مقایسه و تطبیق.....	۸۰
۱-۴-۴-۲. شخصیت جواد جمیل.....	۸۳
۲-۴-۴-۲. شعر جواد جمیل.....	۸۴
۵-۴-۲. زندگی‌نامه سید حسن حسینی.....	۸۶
۱-۵-۴-۲. شخصیت حسینی.....	۸۷
۲-۵-۴-۲. شعر حسینی.....	۸۸
۶-۴-۲. مقایسه و تطبیق.....	۹۱

فصل سوم: مقایسه و تحلیل شعر حسینی شاعران

۹۳	مقایسه و تحلیل شعر حسینی شاعران.....
۹۵	۱-۳. مقدمه.....
۹۵	۲-۳. حماسه‌ی حسینی در شعر جواهری.....
۹۶	۱-۲-۳. قصیده‌ی آمَنَتُ بِالْحُسَيْنِ.....
۱۰۳	۲-۲-۳. قصیده‌ی عاشوراء.....
۱۰۹	۳-۳. حماسه‌ی حسینی در شعر شهریار.....
۱۰۹	۱-۳-۳. غزل کاروان کربلا.....
۱۱۷	۵-۳-۳. مثنوی گل و بلبل اسلام.....
۱۱۹	۴-۵. حماسه‌ی حسینی در شعر جواد جمیل.....
۱۲۷	۵-۳. حماسه‌ی حسینی در شعر سید حسن حسینی.....
۱۲۸	۱-۵-۳. مجموعه شعر گنجشک و جبرئیل.....
۱۳۰	۶-۳. مقایسه و تطبیق.....
۱۳۱	۱-۶-۳. ساختار لفظی و معنوی سروده‌ها.....
۱۳۳	۲-۶-۳. موضوعات و مضامین سروده‌ها.....
۱۴۴	۷-۵. نتیجه‌ی پژوهش.....
۱۴۶	ملخص الكتاب بالعربية.....
۱۴۶	۱- المقدمة.....
۱۴۸	۳- البحوث السابقة.....
۱۴۹	۲- الملحمة الحسينية في التاريخ والأدب.....
۱۴۹	۱-۲. الإمام الحسين (ع) وشخصيته.....
۱۴۹	۲-۲. الملحمة الحسينية أسبابها وآثارها.....
۱۵۰	۳-۲. الشعر الحسيني في الأدب العربي.....

- ١٥٢ ٢-٤ الشعر الحسينى فى الأدب الفارسى
- ١٥٥ ٣-١ محمد مهدي الجواهرى والملحمة الحسينية
- ١٦٠ ٣-٣ جواد جميل والملحمة الحسينية
- ١٦١ ٣-٤ حسن حسينى والملحمة الحسينية
- ١٦٢ ٤-نتيجة البحث
- ١٦٤ فهرست منابع

مقدمه

ارزش‌ها و مفاهیم والای حماسه امام حسین (ع) در طول تاریخ همواره از دل سخنورانی پاک‌نهاد تراویده و نقش و نگاری دلاویز به پهنه ادب بخشیده است. نخستین بارقه‌های این نوع از سروده‌ها، در همان سده‌های نخستین در ادبیات تازی دیده می‌شود. تنها درنگی کوتاه در برخی از کتب تاریخی و مقاتل، کافی است تا خواننده با سرآغاز و سیر تاریخی این گونه از سروده‌ها آشنا گردد. گستردگی این سروده‌ها موجب شد تا برخی از پژوهشگران کوشای معاصر، آن‌ها را در کتاب‌هایی مستقل گردآوری کنند، به گونه‌ای که گاه حجم برخی از آن‌ها تا چندین مجلد می‌رسد. تلاش بزرگانی چون «جواد شبر»، مؤلف کتاب «ادب الطف» و «مرضیه محمدزاده» صاحب اثر «دانشنامه شعر عاشورایی» در این راستا ستودنی است.

نگاه نو به حماسه‌ی عاشورا و توجه به مضامین بدیع در شعر حسینی دوره‌ی معاصر چشمگیر است. این اشعار با معانی فاخر و نگاه همه‌سوگرایانه در قالب‌های سستی و نو در عرصه حضور داشته و روز به روز در حال گسترده‌تر شدن؛ از این رو، در این پژوهش برآن شدیم تا با انتخاب شاعرانی از ادبیات معاصر عراق و ایران و مطالعه در اندیشه و شعر هر یک، چگونگی تبلور این حماسه را به نظاره بنشینیم تا بدانیم که با توجه به اختلاف دو زبان، آیا نگاه آن‌ها به عاشورا نیز تفاوت دارد؟ مضامین مورد توجه و تأکید شعرا چه

مضامینی است؟ همچنین وجوه تمایز و اشتراک آن‌ها چه بوده است؟ و سؤالاتی نظایر آن که ذهن نگارندگان را برای پاسخ‌گویی به آن‌ها به تلاش و جست‌وجو وا داشت.

با توجه به این امر، برای دستیابی به نتایجی دقیق و پرهیز از پراکنده‌گویی، برخی از شاعران معاصر عراق که در زمینه‌ی عاشورا اشعاری ناب سروده بودند، مورد مطالعه قرار گرفت که پس از بررسی، محمدمهدی جواهری به عنوان شاعر شعر کلاسیک و حسن السید، معروف به جواد جمیل، به دلیل داشتن اثری ارزشمند به نام *الحسین لغة ثانية* در شعر نو، مورد توجه قرار گرفت؛ سپس، با پژوهشی در میان شاعران معاصر ادبیات فارسی، محمّدحسین شهریار در شعر سنتی و سید حسن حسینی در شعر نو با اثر مستقل خود در حوزه‌ی شعر حسینی به نام *گنجشک و جبرئیل* انتخاب گردید. محمدمهدی جواهری، شاعر پرآوازه‌ی عراق، با بهره‌مندی از میراث کهن و ناب شعر عربی قدیم و متانت در الفاظ و معانی شعر، زبانزد ادبای معاصر شده است به گونه‌ای که گاه نام وی با متنبی، شاعر بزرگ دوره‌ی عباسی، قرین می‌شود (ر.ک. خیاط ۹۷). وی در دو چکامه‌ی زیبا با عنوان‌های «أَمْتُ بِالْحُسَيْنِ» و «عاشوراء»، در ۱۳۷ بیت نهضت حسینی را به تصویر می‌کشد. اشعار وی از چنان استقبالی برخوردار شد که قسمتی از چکامه‌ی «أَمْتُ بِالْحُسَيْنِ» با آب طلا بر در ورودی حرم مطهر امام حسین (ع) نوشته شد.

جواد جمیل، شاعر نو پرداز عراقی نیز با نگاه نو و زبانی نمادین در مجموعه‌ی شعریش به نام *الحسین لغة ثانية* حماسه‌ی عاشورا را به تصویر می‌کشد. این اثر از معدود مجموعه‌های شعری است که به طور خاص به موضوع عاشورا اختصاص یافته است. شاعر بازتاب عاشورا را با موضوعات عصر حاضر پیوند زده و با زبانی نو ترسیم می‌نماید. شناخت و معرفی این اثر در ادبیات آیینی، به عنوان اثری قابل توجه، شایسته درنگ و بررسی است.

از میان شاعران معاصر ادبیات فارسی نیز - همان‌گونه که اشاره شد - محمّدحسین شهریار در شعر سنتی و سید حسن حسینی در شعر نو مورد نظر قرار گرفته است، این دو شاعر از نظر اشعار عاشورایی با جواهری و جمیل همانندی دارند. شهریار که عشق و ارادت به اهل بیت (ع) در جای جای دیوان سترگش پیداست با زبانی گرم و دلنشین در سه غزل، دو قصیده و یک مثنوی که در مجموع ۱۶۷ بیت می‌باشد، از امام حسین (ع) و حماسه‌ی

بزرگ وی یاد می‌کند. سید حسن حسینی نیز در مجموعه شعر گنجشک و جبرئیل به نظاره‌ی این حماسه نشسته و در قالب شعر سپید و نیمایی از این حماسه سخن می‌گوید. در پایان سخن، امیدواریم این پژوهش ناچیز گامی هر چند کوتاه در راستای خدمت به ادبیات تطبیقی باشد و از اهل نظر خواهشمندیم برای آن‌که پژوهش پیش‌رو از هر کژی و ناراستی محتمل پیراسته گردد، از نظریات ارزشمند خود، ما را بی‌بهره نگذارند. خدایا چنان کن سرانجام کار تو خشنود گردی و ما رستگار

والحمد لله رب العالمین

مؤلفان